

TURK YURDU 1955

Vambéry (1832 - 1913) nin Türklüğe bağılığı

Tayyib Gökbilgin

Türk Yurdu” nun eski sayılarından birçoğu akraba milletlere ait bazı değerli tetkik yazılarını ihtiva eder Bunlar arasında az çok ilmi olmak vasfını kazananlar bulunduğu gibi, bir kısım yıldönümleri dolayısıyla hatıra kabilinden olanları da vardır.

Merhum Müftüoğlu Ahmet Hikmet’in “Türk ve Macar lisanları hakkında tecrübe” adlı yazısı ile (1) Mohaç Meydan Muharebesinin 400 üncü yıldönümü vesilesiyle Budapeşte’de yayınlanan makalelerin tercümeleri (2) bu hususta enteresan bir misal teşkil ederler. Ahmet Hikmet Bey bu yazısında, geçen asırdan beri dilciler arasında münakaşalı bir mevzu ele almakta ve bu iki dilin akrabalığı hakkında ileri sürülen nazariye ve mütalaaları hulasa ettikten sonra her iki dilde menşeleri müşterek gibi görünen kelimeleri karşılaştırmakta ve bazı gramer kaidelerine de temas ederek misaller vermektedir.

Kuvvetli ve geniş manasiyle bir Türkçü olan makale muharririnin bu yazıyı yazdığı sıralarda, yani Cumhuriyetin ilk senelerinde Türk - Macar siyasi, ekonomik ve kültürel münasebetleri oldukça kuvvetli bir halde yaşıyordu ve iki milletin tarih boyunca aralarında vukubulan temaslar, kaynaşmalar, çok eski devirlerdeki - hipotez halinde de olsa - menşe iştiraki meseleleri uzun uzadıya bahis konusu edilebiliyordu.

Yine bu cümleden olarak, 1926 senesinin Ağustos ayında, 1526 da vukubulan Mohaç Meydan Muharebesinin 400 üncü yıldönümü münasebetiyle Macar resmi makamlarınca bir anma töreni yapıldığı sırada söylenen sözler ve yazılan yazılar, bu mühim askeri ve siyasi hadisenin her iki memleket matbuatında uyandırdığı akisleri anlatmak bakımından dikkate şayandır. “Türk Yurdu” sayfeleri, Macar gazetelerinde intişar eden ve muhtelif görüşleri aksettiren yazıları sadece nakletmekte, fakat böylece, bu büyük Türk zaferinin hatırasının Türk umumi efkarının hafızasında canlı olarak yaşamasını temine çalışmakla vazifesini yapıyor görünmektedir.

Bu yazılardan anlıyoruz ki, bu merasimde Türk Elçisinin hazır

---

(1) Türk Yurdu, Cilt 2, No. 11, Ağustos 1341, S, 414 - 427

(2) Aynı mecmua, Cilt 4, No. 23, Teşrinisani 1926, S. 422 - 432

TÜRK YURDU

bulunması (3) aleyhinde bir makale neşreden bir Macar muharririne diğer biri cevap verirken kuvvetli bir şekilde Türk dostu olanlar ve Türklüğe karşı, her ne sebeple olursa olsun, bir merbutiyet hissi duyanlar Macaristanda ve Macar entellektüelleri arasında da çoktur. Bu türlü his ve fikirlerin en az yarım asırdan beri devam ettiğini, bu vadede, bu yazımızda kendisinden bir nebze bahsedeceğimiz Macar alim ve siyasi şahsiyeti Vambéry'nin ehemmiyetli bir hissesi ve rolü bulunduğunu söylemek mümkündür. Vambéry'yi Abdülhamit II devrinin başlarında münevver Türk efkarı umumiyesi iyice tanımakta idi. Bu zat Abdülmecit ve Abdülaziz devirlerinde uzun müddet yaşamış ve halk arasında Reşit Efendi namıyla şöhret bulmuştu. 1863 te İran, Ortaasya, Buhara, Afganistanda uzun bir seyahat yapmış ve döndükten sonra seyahatnamesini müteaddit Avrupa dilinde neşretmişti ki, fransızca nüshasından muhtasar olarak türkçeye yapılan ve 1925 te (1878) Maarif Nezaretinin müsaadesiyle Vakıf Matbaasında "Bir Sahte Dervişin Asya-yi Vustada Seyahati" adıyla neşredilen tercümesi malumdur. Bu tercüme ve neşir, şimdi bahsedeceğimiz ve bir kısım vesikalar muhteviyatından öğrendiğimiz hadiselerin tesir ve ilhamı ile yapılmış olsa gerektir. Bu devirde o, "Peşte Darülfünunu Elsine-i Şarkıyye Muallimi" bulunuyordu ve aynı zamanda Macar Meb'usan Meclisi azasından idi.

Vambéry'nin, ehemmiyetli bir ilmi ve siyasi nüfuz sahibi olduğu bu devirde, Osmanlı-Rus harpleri dolayısıyla Türkler lehinde büyük bir gayret sarfettiği, Budapeşte'de konferanslar tertip ederek neşriyatta bulunduğu görülmektedir.

15 Eylül 1877 tarihinde Peşte Şehbenderliğinden Hariciye Nezaretine şöyle bir telgraf gelmişti: "Şark hakkında yazdığı telifatla maruf olan Mösyö Vambéry, Devlet - i Aliyyenin yalnız askerce değil, ıslahat - ı seri'a icrasınca dahi lazım gelen kuvve - i hayatiyyeye malik olduğunu ispat maksadiyle bu kerre almanca ve fransızca olarak bir risale neşredecektir. Mumaileyh bu risalenin masarif - i tab'iyyesi olan 500 florinin taraf - ı saltanat - ı seniyeden ita olunmasını iltimas etmekte olduğundan hasıl edeceği hüsn - i tesire mebni meblağ - ı mezkurun itasına ba telgraf müsaade buyurulması".

---

(3) 1936 Eylülünde Budin şehrinin Türklerden istirdadının 250 nci yıldönümü münasebetiyle yapılan törende de o zamanki Türk elçisi merasimin yapıldığı yerde (Budin Kalesinin Viyana kapısı mevkiinde) tesadüfen bizim de katıldığımız Türk Kolonisi ile birlikte bulunmuş, fakat, o günün ehemmiyetini canlandıran hatipler bizim için acı olan bu askeri hadise vesilesiyle milli izzetinefsimizi incitecek herhangi bir konuşmada bulunmamışlardı.

VAMBERY

Hariciye Nezaretinin de tasvibine atfen sadaret makamı bu talebi tervec etmiş ve vaziyeti padişaha bildirmişti. Bu husustaki irade-i seniyye “Meblağ-ı mezkûrun sarfı zımında mezkûr şebenderliğe mezuniyet verilmesi muvafıktır.” şeklinde çıkmış ve bu istek yerine getirilmişti (4).

Aradan bir ay geçmeden, 11 Teşrinievvel 1877 tarihinde Peşte şebenderliğinden şöyle bir telgraf daha gelmişti:

“Meclis-i Meb’usan azasından Mösyö Vambéry, dün akşam Peştede kain İngiliz Kulübünde bir cemiyet akdile irad eylediği nutukta Osmanlıların terakki ve ıslahata istidat ve kabiliyetlerini kemal-i maharetle ispat eylemiştir. Bu cemiyette pek çok cemaat vardı. Duhuliyeye biletlerinden hasıl olan akçe mecruhin-i asakir-i Osmaniyeye tahsis kılınmıştır.”

Hariciye Nezareti bu haberi “...menafi-i devlete muvafık suretle irad etmiş olduğu nutkun medlulünü ve bu cemiyette duhuliyeden hasıl olan mebaliğin mecruhin-i Osmaniyeye tahsis kılındığını... mücerred manzur-i ali buyurulmak üzere...” Sadarete bildirmiş ve bu tezkere ile şebenderliğin tercümesi padişahın da itilâına arzedilmiş (5), İstanbulda bu hadise büyük bir memnuniyet uyandırmıştı.

Vambéry, 1913 te vukubulan vefatına kadar bu sahada çalışmalarına devam etti. Öyle görünüyor ki en son eseri, ölümünden sonra oğlu Vambéry Rusetem’in neşrettiği “Macarlığın Beşiğinde, Macar - Türk Akralığının Menşei ve İnkişafı” adlı monoğrafidir (6). Naşir, eserin babası tarafından hayatta iken hazırladığını, fakat ölümünün neşre imkan vermediğini, kendisinin müsveddeleri Macar alimlerinden Németh Egula ile Balla Mihaly’nin tetkikinden geçirerek tab’a muvaffak olduğunu bildirmektedir. Bu büyük Macar oryantalisti ve büyük Türk dostunun bu kitabının sonunda macarca kelimelerin türkçe asılları ve almanca karşılıkları ile birlikte hazırlıyarak ilave ettiği lügat kısmının, bilhassa dilcilerimiz tarafından ne büyük bir alaka ile karşılandığını söylemeğe lüzum yoktur. Vambéry, gerek Türklüğe bağlılığı, gerek oryantalizme hizmetleriyle neslimiz tarafından ne kadar büyük bir hürmet ve takdirle hatırlansa yeridir.

---

(4) Başvekalet Arşivi, Hariciye, Ramazan 1294, No. 202

(5) Aynı yerde No.214, Şevval 1294

(6) A Magyarasag Bölcsöjénél, A Magyartörök rokonsag kezdeté és fejlödése, Bp. 1914